

Faragó Vilmos

Egy szereplő, kettős szerepben

Nincs nevetségesebb a letúnt hatalmasságnál, ha épp csak tegnap tűnt le. Este még óriás volt, reggelre törpévé zsugorodik. Nem szó szerint, hanem az alattvalók szemében. Szégyenlik magukat, ezért kínosan vigyorognak bele félelmük esti részszegéből ocsúdva a katzenjammeres reggelbe. Ferenc József, a jó-ságos és bölcs király meghal, életben maradt kortársai vén trotlinak látják azonnal, „Mint naton szep” – idézik kuncogva, meg azt, hogy mire a levelek lehullanak, hazajönnek a katonák, még hogy hazajönnek, ott fehérle-

Aczél György és korunk címmel jelent meg nemrég Révész Sándor nagy érdeklődést és vitákat kiváltó könyve, melyről lapunkban Heller Ágnes írt elemzést (Egy tényregény dicsérete, MH, márc. 20.) Négy különböző élményanyagú és ítéletű szerzőnk nemcsak a Révész-könyvre reflektál, hanem közelmúltunk egyik legjellegzetesebb politikusára, magára Aczétra, sőt a „velünk élő” Aczél-öröksége is.

nek contjaik a Pripjaty mocsaraiban. Horthy Miklós még él Portugáliában, de már hajótlan admirális, lovon járó tengerész, nevetségés Hadúr, hiszen épp vészhelyzetben nem hallgat rá a had. Rákosi Mátyás, népünk szeretett atyja, távoli orosz város utcáján totyog, cekkerrel a kezében, amikor a vicc szerint magyar turista szólítja meg, otthonról jött, kérdi a cekkeres, hát meséljen, mi újság, ha csak nem lesz magának baja abból, hogy velem beszélt. Ó, attól ne féljen Rákosi elvtárs, mondja a turista, nem olyan időköt élünk már. Kádár János is élt még, amikor Hofi Géza paródiája előre vetítette, milyenek fogjuk látni hamarosan: zakója gallérját emelgeti, ez a tikje, kacsintással csábítgat bennünket, mint Dorottyá a kaposvári bálban, és furcsa akcentussal beszél magyarul – nevetségés. Ferenc József mostanra került vissza a piedesztálra: hiába, mégis csak az ő uralkodása alatt voltunk birodalomalkotó nemzet, s váltunk polgárosult országgá. Horthy Miklós dísztemetést kapott Kenderesen, akkori honvédelmi miniszterünk szerint el kell ismerni, hogy kormányzóként nemzet-

ben gondolkodott, miniszterünk jelen is voltak a temetésen, igaz, csak „magánemberként”, a lovas tengerész már nem nevetségés, de szobra még nincs. Rákosi Mátyás, úgy látszik, tegnapi kortársunk maradt, urnája a Farkasréti temető utcai falában, nevét R. M.-re kellett redukálni, hogy táblácskáját megóvják a rongálóktól. Kádár János jobban járt, sírján mindig friss a virág, talán értékelése is kedvezőbb lesz egyszer, most még korai volna, hiányzik a történelmi távlat.

Révész Sándor Aczél és korunk című könyve azért szép teljesítmény, mert olyaná sikerült, mintha ez a történelmi távlat már megvolna. A cím óvatos, azt sugallja, hogy nem vagyunk még túl a portréalany korán, a 420 oldalnyi portrékísérlet bravúrosan bátor, mintha szerzője, fiatal lévén, fél lábbal odaát volna a tárgyszerűen is ítélkezni tudó utókorban.

Mi, öregebbek, a katzenjammernél tartunk. Még élt a démonizált alak, amikor a démon kiszállt belőle, újlípótvárosi öregemberre töppedt, magunkat röstelle nézünk vissza rá: ő volt a hatalom rajtunk. Temetésen látam utoljára, Galsai Pongrácné, autóval hozta ki valaki, a tömegben magányosan állt, senki sem lépett hozzá, a hazainduló autóban reménykedve intett nekünk búcsút, hátha visszaköszön valaki.

Megrajzolható volna portréja ebből a végből visszatekintve is. A hatalomtalan Aczélé, akinek a hatalma is álhatalom volt talán. **Eörsi István** meséli, neki rá is mutatott a falán függő világtérképre, két tenyérnyi vörös Szovjetunió és körömyi rózsaszín Magyarország; most mondja meg, tehetek-e én többet magukért, mint amennyit tesztek? Révész kétszer is említi, hogy én azt mondtam valahol, ha lapunk, az Élet és Irodalom, hibát követett el szerinte, csörrent a telefon, s föl-emelvén a kagylót, az ő „oroszlánordítását” hallottuk. Ez is jó emblematicus figurája volna a könyvnek: az oroszlán. Hiszen puha lépteiben és kézmozdulataiban volt valami nagymacska-szerű, tanácskozáson megfigyelhettem, hogy csukott szemmel ül, az oroszlán is ezt teszi: vagy zsákmányra les, vagy alszik. De hát oroszlán? Lehet, hogy csak plüssoroszlán volt. Vagy sértődött és szeretetre vágyó nagyvad, mint Lázár Ervin Bruckner Szigfridje.

A „pártmítosz”

1949 júliusában tartóztatták le. Baranya megyei párttitkár, elvtársi barátja, Kádár János, már júniusi értekezletükön azt kérdi tőle: „Te még szabadlábon vagy?” Rajk már börtön-

ben, Losonczy Gézával sétál Aczél a Normafánál, „mindketten hánynak a félelemtől és a szorongástól”. Tizenöt évre ítélik, de van egy másodfokú tárgyalás, s nem mondják meg neki, halálos-e az ítélet vagy sem. Mindenesetre együtt tartják a halálra ítélttel. És verik. Dobhártyája beszakad, fogait kiütik, talpát, heréit gumibotozzák, húgycsővébe ceruzát dugnak, cellája jéghideg, nem engedik elaludni, egyszer kikötik. Nyilas rabokkal is veretik, valami Csomós testvérek ütik rendszeresen. 1954. július 17-én engedik szabadon (öt évet ül), nem akarja elhinni, beugratásra gyanakszik. Testsúlya 36 kiló. Hazamegy a családjához, jó. De miért megy vissza azokhoz, akik ezt tették vele? Miért nem fut el, hátra sem nézve? Kállai Gyula is, aki ugyancsak ült, miért fogadja el a miniszterhelyettesi széket, s Rákosi 1956. nyári leváltásakor miért mondja a minisztériumi gyűlésen, hogy mekkora erkölcsi veszteség Rákosi elvtárs távozása? Hatalomvágy? Megaláztatást, félelmet is legyőző? A vert kutya törleszkedése a gazda lábához? Révész Sándor magyarázatot próbál adni, eléggé meggyőzőt. Kulcsszava: a „pártmítosz”. Ki-kij tudja magáról, hogy ártatlanul verik, de nem hiheti el, hogy mindenki ártatlan. Mert akkor egy bűnös van csak: a párt. A párt pedig nem lehet bűnös. Nevetségés? Hátborzongatóan. De az inkvizíciót is ez a mítosz működtette, csak akkor egyházmítosznak nevezheték volna.

Rapport

Már „ereszkedőben” volt a hatalma, ahogy Révész mondja (bár az akkori szólás szerint „ha portássá degradálják, akkor is ő fogja irányítani a művelődéspolitikát”), amikor rapportra rendelte az Élet és Irodalom főszerkesztőjét, meg a helyettesét, engem. Panaszkok gyűlték össze ellenünk. Halkan kezdte, Révész szerint szép orgánuma volt, szerintem galuskásan beszélt, furcsán gurgulázva, növekvő hangerővel folytatta. Ha úgy tetszik: ordítva. Kulcsmondatára jól emlékszem: „Magukat utálják a népiek, maguk meg miniket utálnak, hát tulajdonképpen kinek a lapja a maguké?” Most aztán válaszoljunk. Én úgy tudtam, hogy az olvasóké vagyunk, nem a népieké, és nem az övéké. De ez pimasz válasz lett volna. Eszembe villant elődöm a főszerkesztő-helyettesi székben, szegény Garai Gábor, egy ilyen rapport után otthonomba jött, leült a fotelba, táskájából konyakosüveget vett elő, igyunk, mondta elázva, és sírni kez-

dett. Hát én nem fogok se elázni, se sírni, bátorságomból persze annyira tellett csak, hogy azt mondtam: ha panasza van ránk, váltasson le bennünket. Legyintett, majd kihívták valahová. Agárdi Péter maradt ott velünk, Tóth Dezső és még valaki. Csak nekik mertem mondani: ez az ember ordítzik velem, én nem tudok ordító emberrel beszélni. Aztán visszajött, puha léptűen, nyájasan, panaszkodón: értsük meg őt, nehéz helyzetben van. Színészi produkció részesei voltunk tehát, sztanyiszlavszkijinak kevéssé, inkább hainpéterinek nevezhető: két kihallgató szokta játszani, a pofozkodó kezdi, a nyájaszkodó folytatja. Aczél egyszemélyben játszotta el a két szerepet. Révész ebben ragadja meg a portréalany lényegét, könyvének az is lehetne az alcíme: Egy szereplő, kettős szerepben.

Ellenpróba

Gyűlöljük? Gyűlölhetjük, de ez természetlen volna. Szeressük? Dehogyan. Pedig vágott rá. Az a kritikai figyelem és aggályos mérlegelés jár neki, amelyet Révész Sándor tanúsít. Nagyon kegyeletsértőt mondok: István királyunkat se gyűlöljük, pedig sok vér tapad a kezéhez. Martinuzzi Györgyöt sem, pedig intrikus méregkeverő volt. Martinovics Ignácról tér van elnevezve, pedig az udvarnak spionkodott. Van egy módszertani javaslatom. Ha az a panasz Kádárra és garnitúrájára, hogy elfogadták a „muszkavezető” gyűlölt szerepét 1956 őszén, tegyünk gondolati ellenpróbát. Mi történt volna, ha senki sem vállalja a szerepet? Hogy ez tudománytalan? Csak annyira, mint az ítélet a szerep elvállalásáért. Az történt volna, hogy az ország kivérzik az aktív ellenállásban. Az történt volna, hogy egy idő után passzív ellenállásba dermed. Nem igazgat, nem termel, nem kereskedik, nem gyógyít, nem tanít, nem alkot. A megszálló tehát saját közigazgatást vezet be. Mint a Bach-korszakban az udvar. És jönnek a moszkvai Bach-huszárok. '88-90-ben pedig önészlelési kísérlet a klinikai halálból. Kérdés, hogy sikerrel-e.

Ez nem is kegyeletsértés: az erdélyi fejedelmek hűségese vazallusai voltak a Fényes Portának. Ruházatuk törökös, az alázat, mellyel leveleikben a szultánhoz fordultak, arcpirító. De nem eszerint ítéljük meg őket. Hanem aszerint, hogy ebben a kényszerű helyzetben milyen fejedelemnek bizonyultak. Ki tudták-e használni kicsiny mozgásterüket Erdély javára?

Ki tudták.